

tîb et-Tebrîzî, s. 66-67). Başlangıçta hurma dallarıyla aydınlatılan Mescid-i Nebevî'ye ilk kandilleri Temîm ed-Dârî getirmiş ve bundan çok memnun olan Hz. Peygamber onları yakan Temîm'in âzatlısı Feth'e Sirâc adını vermişti. Bu olay münasebetiyle eski saray teşkilâtlarındaki çerağciyanın (kandilciler) Asr-ı saâdet'te de bulunduğu ileri sürülmüştür (Ali b. Muhammed el-Huzâî, s. 123; Abdülhay el-Kettânî, s. 166-167). Hz. Âişe'den gelen bir rivayet o dönemde Medine evlerinde kandil kullanımının yaygın olmadığını göstermektedir (Buhârî, "Şalât", 22). Kandillerin Mescid-i Nebevî'de kullanıldıktan sonra yaygınlaştığı düşünülebilir; ancak kıtlık dönemlerinde yakacak yağ bulmanın problem teşkil ettiği de bilinmektedir. Resûl-i Ekrem evlerdeki kandillerin yangına yol açmaması için bazı uyarılarda bulunmuştur; çünkü kandilin yağına gelen fareler yangına sebep olabiliyorlardı (Buhârî, "Bed'ü'l-halk", 16; "İsti'zân", 49). Hz. Ömer'in, hilâfeti sırasında Mescid-i Harâm'ın sahasını genişletip ihata duvarı üzerine kandiller koydurduğu (Fakihî, II, 158) ve diğer mescidleri de yine kandillerle aydınlattığı ve bir ramazan ayında buraları dolaşan Hz. Ali'nin Hz. Ömer için, "Mescidlerimizi aydınlattığı gibi Allah da onun kabrini aydınlatsın" diye dua ettiği bilinmektedir (İbn Asâkir, XLIV, 280).

Mescid-i Nebevî'ye Vefid zamanındaki onarım sırasında çok değerli kandiller konuldu; daha sonra da hükümdarların özellikle hücre-i saâdet için altın ve gümüş kandil hediye etmeleri gelenek halini aldı. İbn Kesîr'in verdiği bilgiye göre 705'te (1305) Bâbüs-selâm yanındaki minarenin yapımı için bu kandillerden bazılarının satışına izin verilmiş ve bunlardan altın olan ikisinin değeri 1000 dinar tutmuştu (*el-Bidâye*, XIV, 40). Vefid, Şam'daki

daki Emeviyye Camii için çok sayıda kandil yaptırdı; V. (XI.) yüzyıldan sonra buradaki kandiller mübarek gecelerde sabaha kadar yanardı. Mescidlerde kandil yakılması Kur'an'da sözü edilen mescidlerin imarı (et-Tevbe 9/18) cümlesinden sayılmıştır. Emevî ve Abbâsî halifelerine önemli günlerde sunulan hediyeler arasında kandiller de bulunuyordu. Mütevekkil-Alellah'ın gözdesi Şeceretüddür, Mihricân gününde halifeye çeşitli kıymetli eşya ile birlikte Çin kandilleri de hediye etmişti (Hâlidüyyân, s. 255).

İslâm coğrafyasının genişlemesiyle bir kısmı ithal malı farklı malzemeden değişik biçimlerde kandiller ortaya çıkmış ve Nişâbur, Sîstan, Şehristan, Herat gibi şehirlerde çok çeşitli kandiller yapılmıştır. Bunlardan yaygın olan, hafif basık kürevî ve yumurta gövdelerinin bir kısmı düz dipli, bir kısmı üç ayaklı, bir kısmı da yüksek kaidelidir ve bazılarında birkaç fitil yeri bulunmaktadır. Erken dönemde yine İran'da imal edilen kandillerden bazıları ise armut gövdeli, kâse şeklinde veya hayalî hayvan formundadır. Selçuklular döneminden günümüze ulaşan, ağız kısmı Roma yağ kandili şeklindeki kaplar da sınırlı sayıda aksine ibrik olmayıp birer kandildir (*DîA*, XXI, 373-374). İbn Battûta, misafiri olduğu Antalya'daki Ahî Zâviyesi'nin odasında bulunan ve "bisûs" denilen üç ayaklı bakır kandilliklerden söz eder. Bunların üzerinde yine bakırdan yapılmış kandiller vardı ve içlerinde alevin etkisiyle eriyen iç yağ yakılıyordu. Elde taşınabilen kulplu ve düz dipli kandillerle ayaklı kandillerin dışındaki diğer bir gruba ise tavana asılarak kullanılan asma kandiller oluşturur. Daha çok cami, saray ve konak gibi büyük binalarda kullanılan bu tip kandiller, genellikle buldukları ortamın ihtişamı gereği ve formlarının uygunluğu sonucu çok sanatkârane biçimlerde işlenmiştir (bk. ASMA KANDİL; ASMA KANDİLLİK).

çimlerde işlenmiştir (bk. ASMA KANDİL; ASMA KANDİLLİK).

Tarihte düğünlerde ve festivallerde kandillerin önemli bir yeri olmuştur. Herodotos Mısırlılar'ın kandil bayramından söz eder (*Tarih*, s. 125). Osmanlılar'ın sûrî hümâyunlarında da mahyaacılar binlerce kandil tedarik ederler ve bunlardan mühr-i Süleyman, kalyon gibi şekiller oluştururlardı.

Kandil hem hıristiyan hem İslâm tasvirî sanatlarında dinî bir motif olarak benimsenmiş, özellikle müslümanlar tarafından cami mihraplarında, mihraplı secadelerde ve mezar taşlarında realist üslûplarda veya stilize edilerek çokça kullanılmıştır (geniş bilgi için bk. Kalfazade – Ertuğrul, sy. 5 [1989], s. 23-34).

BİBLİYOGRAFYA :

Buhârî, "Şalât", 22, "Bed'ü'l-halk", 16, "İsti'zân", 49; Müslim, "Eşribe", 46; Ebû Dâvûd, "Edeb", 172; Fâkihî, *Ah̄bâru Mekke* (nşr. Abdülmelik b. Abdullah), Mekke 1407/1987, II, 158; Hâlidüyyân, *et-Tuhaf ve'l-hedâyâ* (nşr. Sâmî ed-Dehhân), Kahire 1956, s. 255; Herodotos, *Tarih* (trc. Müntekim Ökmen), İstanbul 1973, s. 125; Hatîb et-Tebrîzî, *Şerhu'l-kaşâ'idi'l-âşr* (nşr. Abdüsselâm el-Hûfî), Beyrut 1407/1987, s. 66-67; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk* (Amrî), XLIV, 280; İbn Battûta, *Tuhfetü'n-nüzzâr*, I, 315; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XIV, 40, 235; Ali b. Muhammed el-Huzâî, *Tahrîcü delâlati's-sem'iyye*, Kahire 1970, s. 123; G. Fehervari, *Islamic Metalwork*, London 1976, s. 82-83; J. W. Allan, *Nishapur Metalwork of the Early Islamic Period*, New York 1982, s. 45-49; Abdurrahman et-Tayyib el-Ensârî, *Karyetü'l-Fâu: Süre li'l-hadâratil-'Arabîyye kable'l-İslâm fil-memleketil-'Arabîyyeti's-Su'ûdiyye*, Riyad 1982, s. 117; Abdülhay el-Kettânî, *et-Terâtibü'l-idâriyye* (Özel), s. 166-169; Ülker Erginsoy, "Türk Maden Sanatı", *Başlangıcından Bugüne Türk Sanatı*, Ankara 1993, s. 351; Selda Kalfazade – Özkan Ertuğrul, "Kandil ve Kandilin Motif Olarak Anadolu Türk Sanatındaki Kullanımı Üzerine", *STAD*, sy. 5 (1989), s. 23-34; Pakalın, II, 158-159; M. A. J. Beg, "Şammâs", *EI²* (İng.), IX, 288; a.mlf., "Sirâdj", a.e., IX, 665-666; A. F. Simpson, "Candle", *ERE*, III, 188-189; R. H. Smith, "Lamps", *The Oxford Encyclopedia of Archeology in the Near East*, New York 1997, III, 326-330; Nebi Bozkurt – Selda Ertuğrul, "İbrik", *DîA*, XXI, 373-374.

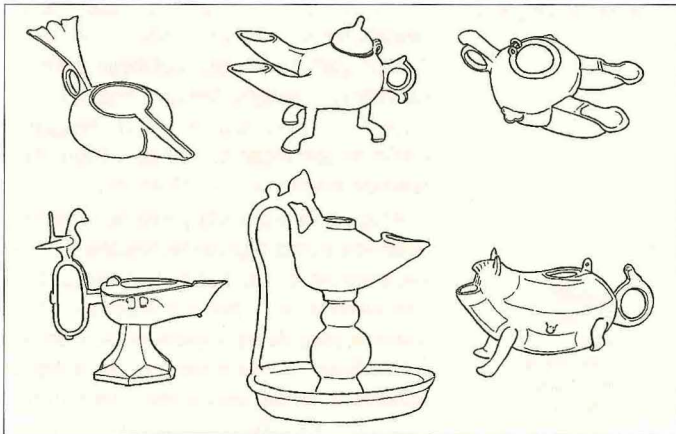

NEBİ BOZKURT

KANDİL

Müslümanlarca mübarek sayılıp kutlanan özel geceler.

Osmanlı padişahı II. Selim döneminde (1566-1574) camiler aydınlatılıp minarelerde kandiller yakılarak kutlandığı için bu gecelere kandil geceleri denilmiştir. Bunlar Mevlid, Regaib, Mi'rac, Berat ve Kadir

Muhtelif dönemlere ait çeşitli kandil tipleri

geceleleridir. Bazan Arapça "leyle" (gece) kelimesi eklenerek leyle-i Kadir, leyle-i Berât ... şeklinde de kullanılır. Bu gecelerin kutlanma tarihleri kamerî takvime göre şu şekilde belirlenmiştir: Mevlid kandili rebülevvel ayının on ikinci, Regaib receb ayının ilk cuma, Mi'rac ayının yirmi yedinci, Berat şâban ayının on beşinci, Kadir ise ramazan ayının yirmi yedinci gecesi. Zikredilen rakamlar daima geceden sonra gelen güne aittir.

Mevlid kandili Hz. Peygamber'in doğumu münasebetiyle kutlanır. Mevlid kutlamalarını ilk ihdas eden zatın Erbil Atabegi Muzafferüddin Kökböri (ö. 630/1233) olduğu kabul edilir. Bu kutlama için toplananlara mevlid kıssaları okumayı ilk başlatan kişinin ise Mısır Çerkez hükümdarlarından biri veya Mısır Fâtımîleri olduğu söylenir (Ca'fer Murtazâ el-Âmilî, s. 20). Makrîzî'nin Fâtımî bayramlarıyla ilgili yazdıkları bu konuda onların önceliğini teyit eder mahiyettedir (*el-Hıttâ*, I, 490). Osmanlı döneminde mevlid kandillerinde çeşitli kutlama faaliyetleri icra edilirdi. İbnü'l-Hâc gibi bazı fakihler, mevlid münasebetiyle yapılan eğlencelere ve israf olduğu gerekçesiyle çok sayıda kandil yakılmasına karşı çıkmıştır. Süyûtî, mevlid gecelerinde toplu halde Kur'an okunmasını ve Resûl-i Ekrem'e dair sohbetlerin ardından yemek ikram edilmesini bid'at-ı hasene olarak görmektedir (*Hüsnü'l-mağşid*, s. 41; ayrıca bk. MEVLİD).

Bir kısmı zayıf veya mevzû olmakla beraber receb ayının faziletine dair nakledilen rivayetlerden Resûl-i Ekrem'in bu aya ayrı bir değer verdiği anlaşılmaktadır. Zamanla müslümanlar üç ayların ilk cuma gecesine rağbet gösterip ihya etmeye başlamışlardır. Bu gecenin Regaib diye adlandırılmasında Hz. Peygamber'e izâfe edilen, fakat hadis âlimlerince mevzû olarak değerlendirilen rivayetin de (Süyûtî, *el-Le'âli'l-maşnû'a*, II, 56) etkisi olmuştur. Regaib namazıyla ilgili rivayeti 412 (1021) veya 414 (1023) yılında vefat eden Ali b. Abdullah b. Cehdam'ın ihdas ettiği söylenir (Zehebî, V, 172; İbn Kesîr, XII, 18; bk. REGAİB GECESİ).

Receb ayında kutlanan diğer bir gece de Mi'rac gecesidir. Abdullah b. Mes'ûd'un rivayetine göre bu gece beş vakit namaz farz kılınmış, Hz. Peygamber'e, Allah'a şirk koşmadıkları sürece ümmetinin günahlarının bağışlanacağı müjdesi verilmiştir (Müslim, "İmân", 279). Bu haber şefaate ilgili rivayetlerle birlikte mütalaa edildiğinde Mi'rac müslümanlar için bir

bayram, kutlanmaya lâyık bir olay haline gelir (bk. Mİ'RAÇ).

Berat gecesi adını Allah'ın günahkârları affetmesinden alır (berâet). Müfessir sahâbilerden İkrime el-Berberî, Duhân sûresinde (44/3) sözü edilen "mübarek gece"nin Berat olduğu kanaatindedir (Taberî, XXV, 108-109). Resûl-i Ekrem'in bu gecede ibadetle meşgul olmayı ve gündüzünde oruç tutmayı teşvik ettiği nakledilir (bk. BERAT GECESİ). III. (IX.) yüzyılda yaşanan Fâkihî Mekke'de Berat gecesinin kutlanmasıyla ilgili bilgi vermektedir. Buna göre Mekke halkı Mescid-i Harâm'da namaz kılmak, Kâbe'yi tavaf etmek ve Kur'an okumak suretiyle geceyi ihya ederdi (*Ahbâru Mekke*, III, 84). Fâkihî'den üç asır sonra Mekke'yi ziyaret eden İbn Cübeyr de benzer bilgiler verir (*er-Rihle*, s. 119-120). V. (XI.) yüzyılın ortalarından itibaren Şam'daki Emeviyye Camii'nde Berat gecesinde kandiller yakılmış, bunu bid'at olarak değerlendiren birtakım fetvalara rağmen bu âdet bir süre devam etmiştir (İbn Kesîr, XIV, 247). İbn Kesîr, Berat gecesinde halka tatlı dağıtma geleneğini ilk başlatan kişinin Selçuklu Veziri Fahrülmülk olduğunu kaydeder (*a.g.e.*, XII, 7).

Müslümanlarca kutlanan mübarek gecelerin en önemlisi Kadir gecesidir. Aynı adı taşıyan sûrede (97/23) Kur'an'ın inmeye başladığı bu gecenin bin aydan daha hayırlı olduğu bildirilmektedir. Kadir gecesinin zamanıyla ilgili farklı rivayetler varsa da ramazan ayının yirmi yedinci gecesi olduğu görüşü ağırlık kazanmaktadır (bk. KADİR GECESİ).

Müslüman toplumlar tarafından farklı şekillerde algılanan beş kandil gecesinden Regaib ile Berat'ın kutsallığı kesin olmadığı gibi bu gecelerde ifa edilecek ibadetler hakkında kaynaklarda sahih bilgilere rastlanmamıştır (bk. BERAT GECESİ). Hz. Peygamber'in doğumu şüphe yok ki önemli bir olaydır. Mi'rac da hem naslarla hem de tarihî kayıtlarla sabittir. Ancak bu olaylarla bağlantılı olarak kaynaklarda gerek Resûlullah gerekse as-hap döneminde kutlama niteliğinde herhangi bir etkinliğe rastlanmamıştır. Kadir gecesinin faziletini anlatan ve aynı adla anılan sûrede Kur'an'ın inişine, dolayısıyla İslâm'ın doğuşuna vurgu yapılmaktadır. Bu açıdan sözü edilen beş kandil içinde en çok önem verilmesi gereken gece Kadir gecesidir. Ancak Duhân sûresindeki âyetlerle birleştirildiği takdirde (44/2-6), Kadir'in vahyin inmeye

başladığı yılda ramazan ayına denk geldiği yolundaki bilgiden başka kesinlik arzeden bir sonuç çıkarmak ve belli bir zaman belirlemek mümkün görünmemektedir.

Müslümanların cuma ve bayramlar dışında bazı gün ve gecelerde dinî-tarihi olayları hatırlayarak heyecanlarını tazelenmeleri ve bu münasebetle bazı etkinliklerde bulunmaları tabiidir. Ancak doğuluğu sabit olmayan veya uydurulan rivayetlere dayanan bazı ibadet şekillerini ifa tasvip edilemez. Dinî hayat süreklilik ve kararlılık isteyen zihni ve kalbi bir yatkınlıktır. Yılın birkaç gün veya gecesinde dinî hayatı yaşayıp belli davranışları tekrarlamak dindar olmanın dünyevî ve uhrevî sonuçlarını doğurmaz. Bu açıdan bakıldığında kandiller münasebetiyle gösterilen faaliyetler doğrudan İslâm'ın bir emir veya tavsiyesi değil çeşitli müslüman toplumların gelenekleri konumundadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, II, 176; VI, 238; Buhârî, "Megâzî", 70; Müslim, "İmân", 279; İbn Mâce, "Şalât", 191; Fâkihî, *Ahbâru Mekke*, Beyrut 1414, III, 84; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XXV, 108-109; İbn Hibbân, *Şaḥîḥu İbn Hibbân* (nşr. Şuayb el-Arnaût), Beyrut 1987, VIII, 127-132; İbn Cübeyr, *er-Rihle*, Beyrut 1400/1980, s. 119-120; Zehebî, *Mizânü'l-ittidâl* (nşr. Ali M. Muavvaz v.dğr.), Beyrut 1416/1995, V, 172; VIII, 91, 162; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XII, 7, 18; XIII, 147; XIV, 48, 247; Heysemî, *Mecma'u'z-zevâ'id*, VIII, 65; Makrîzî, *el-Hıttâ*, I, 490; İbn Hacer el-Askalanî, *Fethu'l-bârî*, Beyrut 1379, XI, 55; Süyûtî, *el-Le'âli'l-maşnû'a fi'l-eḥâdîsü'l-mevzû'a*, Beyrut 1983, II, 56; a.m.f., *Hüsnü'l-mağşid fi 'ameli'l-mevlid* (nşr. Mustafa Abdülkâdir Atâ), Beyrut 1985, s. 41; Aclûnî, *Keşfü'l-ḥafâ'*, Beyrut 1985, II, 36; Cebertî, *'Acâ'ibü'l-âşâr*, II, 242-243, 245, 483, 592; III, 474; Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, İstanbul 1980, s. 349; Ca'fer Murtazâ el-Âmilî, *el-Mevâsım ve'l-Merâsım*, Tahrân 1987, s. 19-22, 40-41; Pakalın, II, 521-524.

 NEBİ BOZKURT

KANDİLLİ RASATHÂNESİ

Osmanlı döneminde kurulup çalışmalarına halen Boğaziçi Üniversitesi bünyesinde devam eden rasathâne.

1868 yılında Fransa hükümetinin tavsiyesiyle meteoroloji çalışmaları yapmak üzere Rasathâne-i Âmire-i Alâimü'l-cev adı altında kuruldu; ilk müdürü Fransız I. Coumbary'dir. Beyoğlu'nda Tünel civarında faaliyete geçen rasathâne, Anadolu'nun çeşitli yerlerinde şube açmak ve yapılan meteoroloji gözlemlerinin sonuç-